

Književni postupci u djelu Tko se boji lika još? Julijane Matanović

Katalinić, Tina

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:338054>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Tina Katalinić

**Književni postupci u djelu *Tko se boji lika još*
Julijane Matanović**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Tina Katalinić

**Književni postupci u djelu *Tko se boji lika još*
Julijane Matanović**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Brozović

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Život i djelo Julijane Matanović	2
3. Kompozicija romana „Tko se boji lika još“	3
4. Književna epoha postmodernizma; suvremena književnost	5
5. Postmodernizam u hrvatskoj književnosti	7
6. Postmodernistički elementi u djelu <i>Tko se boji lika još</i>	8
6.1. Žensko pismo	10
6.2. Granice visoke i niske literature	14
7. Metafikcionalnost i intertekstualnost	15
8. Stilistika	17
8.1. Pripovijedne tehnike	18
8.2. Karakterizacija likova	21
8.3. Oblici dijalektalne književnosti u djelu	23
8.4. Humor	25
9. Zaključak	29
10. Literatura	31

Sažetak

U završnom su radu analizirani književni postupci u romanu *Tko se boji lika još* Julijane Matanović. Svrha rada je pojasniti značenje djela putem interpretacije. Za interpretaciju je potrebno opisati razdoblje nastanka djela, izdvojiti glavne karakteristike konkretnog perioda i primijeniti ih na primjerima iz romana. U analizi je izdvojen postmodernizam kao pripadajuća epoha. Uz kontekstualizaciju djela odgovarajućem vremenu, utvrđeni su pojedini književni postupci; počevši od elemenata karakterističnih za postmodernizam do razrade osnovnih načina pisanja i oblikovanja teksta: pripovjedne tehnike, karakterizacije likova, oblika konverzacije, humora i ostalo.

Ključne riječi: **Julijana Matanović, postmodernizam, intertekstualnost, metafikcionalnost, humor, lik, dijalekt**

1. Uvod

Tema ovog rada je roman autorice Julijane Matanović, *Tko se boji lika još*. Prvi je put objavljen 2008. godine. Prema karakteristikama, on se smatra postmodernističkim romanom. Itekako je značajan za hrvatsku književnost zbog svoga sadržaja koji obuhvaća vrlo cijenjena djela i autore te tako objedinjuje hrvatsku kulturu i ugledna umjetnička stvaralaštva na jedno mjesto. Današnja odnosno suvremena književnost temelji se na načinu pisanja inspiriranim tradicionalnim književnim postupcima. Prevladava pluralizam književnih pravaca u oblikovanju teksta. Vremenom je sve zahtjevnije odrediti konkretno pripadajuća obilježja nekoj od književnih epoha. Bez obzira što se i epoha postmodernizma još uvijek smatra aktualnom i pomalo neodređenom, izdvojena su brojna obilježja koja su karakteristična za to razdoblje. U daljnjim će podnaslovima biti opisana postmoderna i njoj pripadajući postupci i ostale specifičnosti. Naravno, u interpretiranom su djelu prisutni mnogobrojni postmodernistički elementi koji će isto tako biti nabrojani, objašnjeni i potkrepljeni primjerima.

Izuzev postmodernističkih elemenata, za roman *Tko se boji lika još*, utvrdit će se njegova kompozicija koja nije uobičajena ni vrlo česta. Radnja djela ne ide kronološki već je fabula razrađena u odvojena poglavlja, a svako od njih ima drugačiji sadržaj. Nadalje, razmotrit će se autoričin stil pisanja to jest stilistika djela. Ukratko su analizirani važniji književni postupci preko kojih su i ostvarena specifična svojstva i stil romana. Krucijalni postupci, odnosno može se reći i temelj kompozicije romana, jesu metafikcija i intertekstualnost. Oni su usko povezani te su ključni elementi postupka preuzimanja sadržaja već postojećih djela. To su neki od "opširnijih" i sveobuhvatnijih postupaka koji su prožeti čitavim romanom. Podrobnije prolazeći sam narativ i fabulu, ustanovljuju se različite pripovjedne tehnike i način karakterizacije likova. Unutarnjim monolozima, dijalozima, dijalektima, opširnijim opisima, subjektivnim izjavama, različitim stilskim figurama i ostalim postupcima modernijeg načina pisanja, autorica raznolike sadržaje pretvara u ukomponiranu i smislenu cjelinu.

2. Život i djelo Julijane Matanović

Autorica djela je Julijana Matanović. Rođena je 1959. u Republici Bosni i Hercegovini, točnije u Gradačcu. 1962. godine preselila se u Hrvatsku i tamo je ostala sve do danas. Studij je književnosti završila u Osijeku, na Pedagoškom fakultetu. Pohađala je studij jugoslavenskih jezika i književnosti. Julijana je bila izvanredna profesorica na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na katedri za Noviju hrvatsku književnost. Odnedavno je u mirovini.

U svom dosadašnjem radu, autorica je napisala više od dvjesto raznolikih radova iz drugačijih područja. Neke od stručnih knjiga su: *Manirizam i barok*, *Prvo lice jednine* i *Lijepi običaji*. Među njezinim se djelima mogu naći četiri beletrističke knjige, a najpoznatija je *Zašto sam vam lagala*. Uz nju, napisana je i *Bilješka o piscu*, *Kao da smo otac i kći* i *Laura nije samo anegdota*.

Prosperov Novak ističe da Julijanin ulazak u književnost predstavlja kolektivna i kritičarska knjiga *Četiri dimenzije sumnje* iz 1988. godine. (Škreb-Stamać, 1998) U tom se djelu dala naslutiti njezina književna pripadnost. Ona pripada naraštaju inspiriranim američkom metafikcionalnošću, ludističkim i lingvističkim tendencijama prethodne književnosti, preferiranjem teoretskih tekstova Lyotarda i Kristeve te obožavanjem slovenske grupe Laibach i zagrebačkog Haustora. Nešto nakon izdavanja *Četiri dimenzije sumnje*, autorica je pisala o baroku u djelu *Barok iz suvremenosti gledat*, 1992. Godinu dana kasnije, izašla je interpretativna monografija *Ivan Gundulić*.

Slobodan Prosperov Novak *Lijepi običaji* iz 2000. godine naziva „najotkvačenijima“ primjercima književne kritike. *Lijepi običaji* se sastoji od popratnih autoričinih tekstova pojedinih knjiga koje je pisala tokom rada u izdavaštvu. (Škreb-Stamać, 1998) Piše o Slavoniji, običajima Slavonije, njezinim suvremenim autorima, mnogim dogodovštinama i slično. Ovaj se tekst ne ubraja u stručne radove jer je autorica s namjerom pisala bez ikakva prikrivanja, maski i prividne učenosti kako navodi Novak. Julijana Matanović je pisala o važnim svjetovnim temama te je naročito zbog takva pristupa svome pisanju, zadobila veliku pažnju čitatelja. Primjerice, *Zašto sam vam lagala* i *Bilješka o piscu*, dotiču se feminizma, ženske perspektive, tijela žene i njezina društvenoga položaja. Međutim, ona je oblikovala nešto drugačiji pristup vrlo aktualnoj temi. Ne suprostavlja muško biće ženskom niti ironizira vlastito ženstvo već priča iz

svoga položaja odnosno ispisuje i u prvi plan stavlja svoje autobiografske tekstove i prijašnje romane. Opisuje svoj život sa stricem i očuhom te tim načinom „kopa“ po svojoj privatnosti ne predstavljajući je idealnom što je itekako približava čitateljima. U *Bilješci o piscu*, uz povijesni kontekst vremena i politiku, piše o svojim ljubavnim anegdotama. Na taj se način pisanje o povijesti ne temelji samo na priči ispražnjenog vremena.

Od brojnih postignuća, valja istaknuti nagrade koje je osvojila; „7 sekretara SKOJ-a“ u 1989., „Josip i Ivan Kozarac“ u 1997. i nagrada „Julije Benešić“ iz 2004. godine. Osim nagrada, mnogobrojnim je prijevodima knjige *Zašto sam vam lagala*, dobila potvrdu uspješnosti i izvan Republike Hrvatske.

Julijana kao spisateljica pripada suvremenoj hrvatskoj književnosti. Međutim, vrlo je važno napomenuti da ona pripada i postmodernizmu. Vremenski gledano, također se može reći da je ona postmodernistička autorica jer mnogi autori tvrde da postmodernizam traje i danas. Stoga, suvremena književnost i razdoblje postmodernizma nisu razdijeljeni strogom granicom već se "preklapaju" što će biti bolje objašnjeno u daljnjem tekstu. Osim toga, Julijanino stvaralaštvo uistinu odlikuju mnoga postmodernistička obilježja. Autoričino dobro poznavanje postmodernističkih teorija kao što je miješanje vremenskih i prostornih razina te citatnost i intertekstualnost, vidljiva je u njezinim fikcionalnim knjigama kakvom se smatra i *Tko se boji lika još*. Novak navodi da je Julijana Matanović najizrazitiji ženski prozaik svojega naraštaja. Navodi da je trivijalnost ljubavnih romana povezala sa autoreferencijalnošću i fragmentarnošću svojih proza. Također, nije zanemarila depresivnost svakidašnjice i banalnost povijesnog trenutka. (Škreb-Stamać, 1998)

3. Kompozicija romana „Tko se boji lika još“

„Pojam kompozicija (prema lat. *compositio* od *componere*, složiti, sastaviti, uskladiti) zato se u teoriji književnosti upotrebljava najčešće za način na koji je književno djelo složeno odnosno sastavljeno od nekih svojih dijelova.“ (Solar, 2005 :51) Za određivanje kompozicije nekog djela, bitno je prvotno odrediti književnu vrstu. Naravno, kompozicija pjesme u stihovima razlikuje se od dužeg teksta pisanog u poglavljima. Djelo *Tko se boji lika još* je roman, prozno djelo. Ono je okarakterizirano kao jedno od najoriginalnijih djela u hrvatskoj književnosti. Naime, autorica obuhvaća veliki broj hrvatskih književnih djela i „postavlja“ im mjesto u književnosti. U već postojećoj priči, oblikuje novu

uokvirenu radnju. Radnja nije kronološkog slijeda stoga poglavlja nisu međusobno povezana ni sadržajem ni vremenskim redoslijedom. Sva je analizirana djela hrvatske književnosti svrstala u četiri različita poglavlja. U svakom je poglavlju obuhvatila djela određenog razdoblja ili djela sa pojedinim zajedničkim karakteristikama. Svaku „kategoriju“ imenovala je posebnim podnaslovom koji pobliže opisuje temu, žanr, spisatelja ili kontekst djela u datom poglavlju.

Autorica piše u prvom licu, a čitateljima se obraća u ime glavnih ili sporednih likova iz poznatih, ali i manje poznatih djela. Ti likovi se osvrću na svoju već postojeću priču, ali pretežito se više usmjeravaju prema svom položaju u hrvatskoj književnosti, prema svome autoru i njegovoj poziciji. Osvremenjeni su likovi iz davne prošlosti. Bez obzira na njihovo stoljeće življenja, oni se pojavljaju i obraćaju suvremenom društvu te objašnjavaju svoje viđenje njima novonastale situacije. .

Spisateljica kao glavnog naratora postavlja studenticu koja se sprema za polaganje ispita iz hrvatske proze. Sam uvod u djelo čini *Urednička bilješka* u kojoj se opisuje studentica koja je svima bila neobična, ali su je vidjeli i kao konkurenciju zbog svoje posebne nadarenosti za „oslušivanje“ likova mnogih autora i specifičnom načinu analiziranja književnih djela. Studentica je zapravo glavni pripovijedač djela s obzirom da roman prvotno tematizira njezine izlaske na ispite iz nove hrvatske proze. Stoga, oživljavanje brojnih likova i njihovo pripovijedanje, radnja je unutar same radnje izlaska na ispit.

Odmah nakon uvodnog dijela, studentica izlazi na ispit i kreće pripovijedanje likova i njihovo stavljanje u trenutačnu situaciju. Knjiga se sastoji od četiri ulomka; prvi je „1. izlazak na ispit, drugi je „2. izlazak na ispit te treći „3. izlazak na ispit. Posljednje, četvrto je poglavlje naslova „Komentari profesorovih komentara“. Preko stotinu djela sveukupno je obrađeno u navedena četiri poglavlja. Neka od djela su vrlo poznata i utjecajna dok su neka ne baš toliko slavna.

Primjeri slavnih likova koji se nalaze kao glavni pripovjedači su mlinar Martin iz djela *Kako došlo, tako prošlo* Augusta Šenoa, Vlado iz djela *Voda* Vladimira Nazora, Jakov Serdar iz djela *Kad magle* stanu Josipa Mlakića, Đuro Andrijašević iz *Bijega* Milutina Cihlara Nehajeva i mnogi drugi. Također, autorica je obuhvatila i važnija djela dječje

književnosti, kao što su primjerice *Čudnovate zgrade šegrta Hlapića* Ivane Brlić Mažuranić te *Zlatni danci* Jagode Truhelke.

4. Književna epoha postmodernizma; suvremena književnost

Kao i gore navedeno, stvaralaštvo spisateljice Julijane Matanović spada pod razdoblje postmodernizma pa tako i suvremene književnosti. Za analizu njezinih djela, važno je opisati i kontekst njihova nastajanja te karakteristike razdoblja koje ih „predodređuje“. Međutim, kako točno opisati razdoblje suvremene književnosti? Što ono podrazumijeva? Teoretičari i povijesničari književnosti nastoje što bolje precizirati novija razdoblja stoga su ih nazivali prema kronološkom slijedu i dijelili ih u više kraćih razdoblja. „Ponajprije treba imati na umu da je riječ o epohi koja je obilježena živim pluralizmom književnih usmjerenja.“ (Škreb, Stamać, 1998: 519) Pluralizam u suvremenoj književnosti podrazumijeva splet današnjeg načina književnog oblikovanja uz nazočnost oblikovanja iz davne prošlosti, tradicije.

I dalje su aktualne rasprave o zajedničkim osobinama velike književne epohe; modernizma. Nakon razdoblja realizma, slijedi duga vremenska epoha modernizma. Književnici tvrde da naziv modernizam, kao i njegove karakteristike, može biti prikladan i za današnju etapu. Naziv 'modernizam', osim toga, često se upotrebljava i kao oznaka za jedno razdoblje unutar epohe (najčešće za razdoblje od dvadesetih do tridesetih godina), a zbog mnoštva često međusobno suprotstavljenih književnih pravaca rabi se ponekad i naziv u pluralu 'modernizmi'. (Solar, 2001: 164) Cijela epoha modernizma uključuje niz različitih načina oblikovanja književnih djela, stoga je nerijetko zahtjevno odrediti jedinstvene elemente toga razdoblja. Modernizam je nastavak na realizam, a osnovna je stavka modernizma da uvodi nešto novo to jest drugačije od postupaka u realizmu. Međutim, u nekim razdobljima kasnije književnosti, suprotstavljanje realizmu nije uvijek naglašeno.

Zbog velikih razlika i dužeg vremenskog perioda, književnost se od prošlost stoljeća do danas dijeli u sljedeći niz razdoblja: esteticizam, avangarda, modernizam i postmodernizam. (Solar, 2001) Konačno, djelo *Tko se boji lika još*, smatra se postmodernističkim romanom. Postmodernizam se smatra nepotpuno određenim razdobljem. Još uvijek ne postoji jasna definicija postmoderne koja bi mogla obuhvatiti sve što ona jest. Najkraće rečeno, to je kulturna epoha koja tek nastupa. Međutim, o njoj

se mnogo zna jer su teoretičari istaknuli mnogobrojne osobine koje se često pojavljaju, a suprotstavljaju se velikoj epohi modernizma.

Detaljnije o činjenici neodređenosti razdoblja postmodernizma, pisao je Milivoj Solar u knjizi *Laka i teška književnost*. „Na pitanje: kako govoriti o postmodernizmu? Odgovor može glasiti naprosto: Nikako.“ (Solar, 1995: 24) Milivoj Solar također tvrdi da se ni o jednoj književnoj epohi ne može sa sigurnošću govoriti niti obuhvatiti sva obilježja i karakteristike određenog razdoblja. Kao razlog tome, objašnjava da su književna razdoblja podložna promjenama i različitim interpretacijama. Za postmodernizam navodi neodređenost već samog naziva epohe; „post“ kao nešto poslije, a „modernizam“ razbolje prije postmodernizma. Nadalje, postmoderna je, prema autorovim tvrdnjama, još uvijek aktualna odnosno nije dovršena već je u procesu. „Govoriti o nečemu što se tek nazire negdje na obzoru nosi u sebi neke opasnosti koje se lakše zamjećuju tek kada pitamo: kako o tome govorimo?“ (Solar, 1995: 25) Solar ne piše o negaciji cijelog razdoblja već samo nastoji ustanoviti na koji je način najpravičnije govoriti o njemu. Kao predstavnike postmodernizma izdvojio je Itala Calvina, Umberta Eca, Claudiea Simona, Vladimira Nabokova, Petra Handka i druge. Važno je za istaknuti autorovo razlikovanje pojma postmoderne i postmodernizma. Postmodernizam je okarakterizirao kao uži pojam koji je koristan u književnopovijesnim i kulturnopovijesnim razmatranjima, a postmoderna kao naziv za cijelu povijesnu epohu.

Kao neka od obilježja postmodernizma, suprotstavljenim modernizmu, smatra se napuštanje književnih konvencija koje je modernizam sačuvao iz tradicije i uspostavljao ih u pojedinim književnim vrstama. Osim toga, postmodernisti su nerijetko težili uklanjanju razlike između trivijalne i visoke književnosti, a modernizam ju je održavao. Postmodernisti se služe postupcima književne tradicije, ali na drugačiji način. Kod upotrebljavanja tradicionalnih književnih konvencija, oni se služe različitim postupcima; od onih iz davne prošlosti do pojedinih nastalih u našem stoljeću. Također, detaljno opisivanje, prekidanje pripovijedanja bez objašnjenja i ispreplitanje zbilje i fikcije, neke su od karakteristika postmodernizma.

„Mnogostruke mogućnosti čitanja i tumačenja, bez naznake o tome koje je čitanje i tumačenje bolje ili prihvatljivije od drugoga, tako je jedna od izrazitih osobina postmodernističke književnosti.“ (Solar: 2001: 172) Spomenuta osobina, konkretno

pripada i romanu Julijane Matanović, *Tko se boji lika još*. Naime, ona se služila i postupcima i likovima visoke književnosti, ali je čitateljima ostavila mogućnost slobodnog čitanja odnosno čitanja u skladu s potrebama i zahtjevima obrazovanih čitatelja. (Solar, 2001)

5. Postmodernizam u hrvatskoj književnosti

Postmodernizam u Hrvatskoj obilježava široki spektar književnih postupaka, tematika i različitih shvaćanja tradicionalne književnosti odnosno tradicionalnih stilskih postupaka. Spisatelji se uvijek vraćaju prethodnim razdobljima književnosti svojim načinom pisanja, tematikom i književnim postupcima. Nerijetko se razlikuju pristupi tradicionalnim formama stoga hrvatski postmodernizam obiluje poezijom novih kombinacija temeljenih na tradicionalnim formama, povijesnom tematikom s posebnim shvaćanjima smisla povijesti, specifičnom analizom povijesti te naposljetku jednostavnim pripovijedanjem koje pogoduje stvaranju šire čitateljske publike.

Miroslav Šicel, u knjizi *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, kao istaknutije publiciste postmodernističke epohe u Hrvatskoj navodi Josipa Pavičića i Zdravka Zimu. Josip Pavičić je 1982. godine objavio knjigu *Novogovor* i 1986. polemiku *Hrvatska gibanica*. Nakon njega, Zdravko se proslavio knjigama *Noćna strana uma* i *Zvezdana prašina* iz 1990. Šicel kao jednu od najmlađih, nakon spomenutih autora, izdvaja Julijanu Matanović. Uz nju se ističu još tri autora i njena suradnika; Vlaho Bogišić, Krešimir Bagić i Miroslav Mićanović. Julijana Matanović je sa tri navedena autora, 1988. izdala zajedničku kritičarsku knjigu *Četiri dimenzije sumnje*.

Krešimir Nemeč, u članku naslova *Postmodernizam i hrvatska književnost*, opisuje hrvatsku kasniju književnost s početkom otprilike 80-tih godina. On ju je promatrao u svjetlu globalne postmodernističke kulture, estetike i osjećajnosti. „Nju odlikuje pluralizam stilova, literarnih koncepata i modela“. (Nemeč, 1993: 260) U tom je razdoblju ona obilježena tipičnim, gore spomenutim, postmodernističkim fenomenima što podrazumijeva miješanje različitih i brojnih prethodnih te novonastalih stilova pisanja. Miješanje je stilova ponajviše primjetno u brisanju granice elitne i trivijalne književnosti. Osim toga, hijerarhija žanrova bila je nepostujuća, a uspostavljen je živ dijalog s tradicijom. (Nemeč, 1993) Može se zaključiti da se u takvom razdoblju niti jedna skupina sa zajedničkim nazivnikom, tendencijama odnosno načinom pisanja nije isticala već je

započelo razvijanje „homogene“ književnosti. Poveznica i zajednički nazivnik je bio nedostatak zajedničkog nazivnika. (Nemec, 1993) Tradicionalna književnost, stariji motivi, citati, književni postupci i cjelovite priče, postmodernističkim piscima predstavljaju izvor stvaranja njihovih književnih oblika, priča i djela. Za postmodernizam u hrvatskoj književnosti neizbježno je spomenuti povećani broj izdanih romana. Romani, a posebno trivijalni, smatraju se tadašnjim dominantnim žanrom. pisci koji su bili naklonjeniji visokoj književnosti, počinju se sve više usmjeravati ka zabavnom sadržaju bliskom čitateljima. Može se tvrditi da su se snizili standardi i kvaliteta književne umjetnosti te je komercijalizacija umjetnosti imala veći značaj od same kvalitete.

U sedamdesetim se godinama isticala fantastična proza. Bijeg od stvarnih problema odnosno izbjegavanje sukoba sa suvremenim problemima nije bilo popularno za razliku od maštovitih, fantastičnih i nestvarnih komponenti. U razdoblju osamdesetih godina je sve više dolazilo do izražaja tematiziranje trenutačnih stanja i problema u društvu; mehanizam vlasti, odnos pojedinca prema vlasti, kult ličnosti i kritiziranje totalitarne mašinerije. (Nemec, 1993) Nadalje, osim političkih tendencija, isticali su se i problemi nešto drugačije prirode. Potpuno se afirmiralo tako zvano *žensko pismo*. Cilj pisanja ženskog pisma, bio je blizak feminizmu. Feminizam, ženska figura, perspektiva žene te ženska vizura postali su često spominjani i ukomponirani u sadržaje romana. Biografijom, autobiografijom i memoarima, ženske su autorice putem svoje intime dopirale do publike. Analizirale su teme društvenog statusa žene, ženske seksualnosti, psihologije i slično. Irena Vrkljan, Vesna Krmpotić, Slavenka Drakulić i Dubravka Ugrešić jedne su od prvih značajnijih autorica oblika dnevnčkih zapisa sa „ženskim temama“.

6. Postmodernistički elementi u djelu *Tko se boji lika još*

Sukladno opisanom razdoblju i vodeći se spomenutim, Julijanu se najpravičnije može imenovati suvremenom književnicom sa karakteristikama postmodernističkog pisanja. Konkretno, djelo *Tko se boji lika još* prožeto je mnoštvom postmodernističkih fenomena i najpoznatijih književnih postupaka toga razdoblja. Vidljivo je referiranje na prošlost i upečatljiv živ odnos s tradicijom. Julijana jasno i direktno piše o svojoj nostalgčnosti prema prijašnjim vremenima, konkretno književnim razdobljima. Priklanja se tradiciji i ističe nužnost poznavanja i ugledanja na prošlost i tadašnje spisatelje. Osvrćući se na

povijesne događaje i povijesnu situaciju u društvu, napominje probleme suvremenog društva te ih detaljnije obrađuje i o njima raspravlja.

„Psuju, potom odlaze u crkvu, koljena spuštaju na klecala pred Gospu Karmelsku, gledaju prognostičke izvještaje koji završavaju formulom: „Na otocima i dalje djelomično sunčano s povremenim pljuskovima.“ Ljute se na urednika vijesti, na meteorologe čiji su doktorati lažni, na mjenjačnice s ugašenim klima uređajima. Slušam ih. Njihove me rečenice podsjećaju na rečenice u danima kada su moje kale molile kišu. Koliko se vode još treba izliti da bi se istjerao nagomilani Bijes. I koliko će dugo, poslije njega, trajati suša da bi se Bijes s ovih prostora ispario.“ (Matanović, 2008: 33-34)

U poglavlju „biografija kao žanr“, autorica se čitateljima obraća kao lik Vlado iz djela *Voda* Vladimira Nazora. Prisutan je nostalgичni ton, uzdizanje prošlosti nad sadašnjim vremenom, kritiziranje suvremenog društva odnosno njihove negativnosti, pohlepe, nezadovoljstva, nezahvalnosti i ogorčenosti. U ostatku se teksta osvrnula i na izostavljanje djela *Voda* iz školskog programa te na opadanje Vladove popularnosti među učenicima. Aludirala je na manjak istinskog, pravog i mukotrпно stečenog obrazovanja u danjašnje vrijeme; „Intelektualci bi se na izreku nasmijali i upisali dodatni studij u inozemstvu. O kojem narod ništa ne zna. Nakon dvije godine vratili bi se s diplomom u tuljku.“ (Matanović, 2008: 33) Odvažno, odrešito i bez zadržke, progovarala je o kontroverznim temama i nedostacima koje je smatrala važnim izvorima društvene frustracije. Vjeruje da bi pogled učenih ljudi iz davnina na modernije društvo izgledao otprilike ovako.

Poglavlje posvećeno Vladi, nije jedino poglavlje obavijeno nostalgijom. Anka Lešićeva iz djela *Mrtvi kapitali* Josipa Kozarca, uvjerljivo dočarava zahtjevni i grubi život u Slavoniji. Bez obzira na tvrdu i oštru osobnost tadašnjeg naroda na selima, Matanović uspješno Slavoniju, seoske običaje i mukotrпно rad predočava pozitivnima te itekako poželjnijima od današnjih obrazaca ponašanja. Nostalgичnim tonom, sa dozom kritiziranja, opisuje Slavoniju, starija razdoblja. „Ah Slavonija - što su je više volili, to su brže iz nje odlazili. A onda su, izdaleka, i drugima zabranjivali da je miluju. Danas više nikoga nema; ni radnika s obližnjih salaša, ni upravitelja. Samo se uz poneku oblitnicu začuje melodija što na momente podsća na starinsku.“ (Matanović, 2008: 85) Tekst pisan iz Ankine pozicije prožet je tugom i naglašavanjem bijede i seoske naivnosti. Anka je predstavljala glas razuma među pukom opijenim vjerom u napredak, u bolje sutra.

Matanović tim načinom uspoređuje prošlost i sadašnjost, ukazuje na promjenu na gore, besmislenost vjerovanja u drugačije i naprednije. Hvali mentalitet ondašnjih likova, ali ga istovremeno potvrđuje nepovratnim. „Lešić je zbog svoje ditinjaste vire u napredak postao primjer, lik, literatura, šumarevo drugo ja. Lešića ni starost ništa nije naučila. Siguran je da će se oni koji su otišli vratiti, da će i naš sin jednoga dana doći i reći 'Ostajem ovdi'. (Matanović, 2008: 84-85) Nadalje, kontrast sela i grada je zastupljen u cijelom tekstu, a samim time i kontrast prošlosti i sadašnjosti. Svjetonazor i životni stil tadašnjih ljudi je opisan kao naivan, neiskvaren, ponizan, tradicionalan i jednostavan dok je sadašnji obrazac ponašanja oslikan kao pohlepan, sebičan, manipulativan i lažan. Spomenuta je Kozarčeva smrt i predstavljeno imaginarno pripremanje jela za njegov sprovod u Lešićevom domu; „Da gospoda ne bi bacila. Prave, naše sarme ti ukuvaj. Nek se nauživaju jela di se gleda sadržaj, ono iznutra, a di se forma baca. I ja od kupusa uzimam samo miris. – Poželjela sam mu reći da je umisto opće trebao reć njihovo dobro, ali mi je bilo priteško ubijati njegovu viru.“ (Matanović, 2008: 85-86)

Julijana je također iznosila svoja mišljenja o nešto konkretnijim društvenim nedostacima. Većinom je, kritizirajući društvo, kritizirala književnost te je svemu pristupala gledajući kroz prizmu književnih djela i njihovih promjena. Posredstvom slavnog djela Iva Andrića, *Most na Žepi*, oglasila se na višestruke probleme; od književnosti do državnih konflikata i nedostatka znanja o jeziku i pojedinim općenitim činjenicama koje je nužno poznavati. Napomenuta je dilema nacionalne pripadnosti spisatelja Iva Andrića, a tako i razlikovanje bitnih od nebitnih tema u okviru javnih rasprava o književnosti. Spisateljica se dotaknula i pitanja o jeziku i gramatičkim osnovnim pravilima. 'Dakle piso je 'neću' zajedno jer je nedavno važan hrvatski ministar izjavio da će svi Hrvati, do ulaska u Europsku uniju, 'neću' pisati odvojeno'. Hrvati odvojeno, Srbi skupa, da zaključim. Nije djevojka tada još čula da se, nakon pojave novog pravopisa u Hrvata, govori da je onaj Vuk Karadžić pisao "neću" odvojeno i da oni predlažu da Hrvati "neću" pišu skupa.“ (Matanović, 2008: 415)

6.1. Žensko pismo

Kao što je već navedeno, književnost je u osamdesetim godinama, kao i problemima fokusiranama na vlast, politiku, bijedu i ostale društvene aspekte, praćena i problemima ženske prirode. Feminizam je počeo prevladavati u pitanjima javnog interesa, a tako se

"uvukao" i u književne krugove. Uz prije nabrojene autorice biografija, autobiografija i memoara "ženskih" to jest feminističkih tema, Julijana Matanović je također jedna od njih. Poprilično se taknula osjetljive teme na autentičan način. *Zašto sam vam lagala* i *Bilješka o piscu* navedeni su kao Julijanini romani s najviše potkrepljenih feminističkih tendencija u svom sadržaju. No, također se i u *Tko se boji lika još* mogu pronaći poglavlja, odlomci, citati i radnje posvećene ženama i njihovim neravnopravnostima.

S obzirom na to da autorica Julijana Matanović jednim dijelom pripada "feminističkoj književnosti" potrebno je napomenuti i konkretnije definirati književnost te vrste. Naime, izraz feministička književnost nije toliko popularan. U Hrvatskoj se književnici služe nazivom "žensko pismo". Pojam je nastao u francuskoj feminističkoj kritici sedamdesetih godina. „Žensko pismo termin je vezan uz feminističku kritiku koja je istovremeno i politički angažirana. Otežavajuća je okolnost što ima obvezujuću ulogu prema ženskom spolu u ime kojega nastupa i mora se dokazati pred 'muškim' standardom spoznajne strogosti i znanstvene nepristranosti.“ (Biti, 2000: 120-121) Pod pojmom ženskog pisma mogu se smatrati tekstovi koje pišu žene, a oni su namijenjeni drugim ženama. Također, žensko pismo je tekst koji je napisan sa stajališta ženskog iskustva te tekstovi koji preispituju patrijarhalni kanon. (Zlatar, 2010) „Stilska obilježja ženskog pisma su postupci fragmentarizacije, ironizacije, citatnosti i miješanja fictiona i factiona.“ (Pogačnik, 2012:2) U Hrvatskoj se spisateljice suvremene hrvatske ženske proze ne može svrstati u jedan tip pisanja ženskog pisma. To je polje vrlo raznoliko. Kao dominantni oblik ženske hrvatske proze smatra se autobiografija, ali prisutna je i ironično-parodijska paradigma te biografsko-intimistička proza. Pojedine najupečatljivije teme svojstvene ženskom pismu su primjerice uloga žene u modernom društvu ili u malograđanskoj sredini, odnos žene i muškarca, ženski stereotipi i slično. (Lizzul, 2016)

Julijana Matanović je vrlo značajna spisateljica suvremene književnosti ženske proze. Kao što je navedeno, spisateljice ženske proze nemaju potpuno jednake političke tendencije, načine i oblike pisanja. Julijanina su istaknuta djela na jedinstven način potkrijepljena elementima ženskog pisma. Prioritizira otvorenost i izloženost svoje intimnosti, osobnih događaja i doživljaja te neustručavanje od prikazivanja vlastite nesavršenosti. Iako su rečenim specifičnostima obilježeni više njezini drugi romani, *Tko se boji lika još* obogaćen je šarolikim i osebnim stilovima, postupcima i temama te tako

teme pripisivane ženskom pismu nisu izostavljene. U nekolicini je poglavlja ženski lik pozicioniran u središte radnje, a njezina je osobnost, problemi i društveni status karakterističan potlačenim ženama neravnopravnih i malograđanskih sredina. Čak je tri čitava poglavlja posvetila ženama i stavila ih u prvi plan; jedno je nasloвила "žena-trauma-depresija", drugo "žena u naslovu romana 19. stoljeća", a treće jednostavno "žensko pismo". U poglavlju žensko pismo, uz ostala djela, predstavljen je roman *Svila, škar*e Irene Vrkljan. Poznato je da je Irena Vrkljan jedna od najutjecajnijih spisateljica ženskog pisma u Hrvatskoj. Julijana pripovijeda kroz perspektivu Dame u crvenom kaputu odnosno kao slika na zidu Irenina stana. U istom je poglavlju izdvojila pripovijetku *Snaja i Svrva* iz *Knjige od žena i od ljubavi* Joze Ivakića. Tema je odnos svekrve i snahe. „Pa u nas su poderane kecelje i ženska izubijana lica normalna stvar. Ko ljubice i visibabe poslije sniga. I sad smislile ove što su se u varoši izdigle i poželjele bit priznate ko muškinje.“ (Matanović, 2008: 281) U ovoj je priči protagonist snaja koja je pozvana da govori o ženskom položaju i odnosima između starijih i mlađih. U fokusu je njezin životni stil i stav kao seoske cure naspram današnjih "gospoja" iz grada.

U ostalim se dijelovima romana, također mogu pronaći različiti primjeri tematiziranja ženskog položaja i općenito žene kao subjekta. Iz poglavlja o Jeci iz djela *Dva bijela hljeba* Milana Begovića: „Muž Stjepan unajmija je prije ne znam koliko godina. I ona mater njegova. Unajmili me gospodi da im dojmim sina. Htjelo se Stjepanu i svekrvi sisama mojim vratit dugove, nabavit zemlju, sagradit kuću ka u popa, da je svi vide izdaleka... „Moje dite bez majke umrlo. I nitko mi nije javlja. Jal' živit, jal' crknit... „Sreća je naša što je Gospa prosvitlila gospodina Milana iz Vrlike pa je baš o meni zapisa priču. Nek se zna kakve smo muke proživljavale.“...“Brzam dok me još slušate. Straj me da netko od važnih ne poviče da se moj glas ne može prevesti.“... „I sise se sisama dojilje zovu samo onda kada u njima teče mluko.“ (Matanović, 2008: 24-26) Prema izdvojenim dijelovima teksta, jasno je dočaran jad i neimaština onih vremena. Prepričana je nužnost žrtvovanja života čak i najmlađih kako bi se osigurale neophodne potrebštine za život. Ponajprije se žrtvovao život majke Jece i njezina sina. Pri tome autorica naglašava nepoštovanje prema dojilji Jeci i njezin strah od protivljenja i iznošenja svoga mišljenja i opravdanih jadikovanja.

Marija Jurić Zagorka bila je jedna od istaknutijih spisateljica ženskog pisma. Julijana Matanović je u romanu *Tko se boji lika još*, izdvojila pojedine Zagorkine priče sa ženskim likom kao glavnim protagonistom. Potvrdila je i obraćala pažnju na političko izjašnjavanje Marije Jurić Zagorke utjelovljujući lik Mirjane. Matanović je također, zboreći pod imenom i likom Mirjane, naglasila i objedinila važne narative, tendencije i zaključke o neravnopravnosti i nepravdnosti prema ženama, polazeći od Zagorkinih teza. „Tko je više volio Zagreb, moja autorica ili gospon August? I ne uspijem odgovoriti, a preda me već iskoči ista žena, ali sa Strossmayerom iza leđa. Baš bi bilo lijepo da iznad njezine glave stoji rečenica: Da je to počinio muškarac, vi biste rekli da je patriotski, ali pošto je žena, smatrate to ludilom.“ (Matanović, 2008: 40) Glavni je cilj ovoga poglavlja dokazivanje nepravdnih razlika među spolovima. Muškarci su prikazani u lošijem svijetlu kao privilegirani i više poštivani dok su žene prezentirane kao slabiji spol kojemu se ne pridaje dovoljno značaja i vrijednosti kao i muškarcu.

Nadalje, autorica je kao Brunhilda iz *Duge* Dinka Šimunovića, progovorila o društvenim normama koje su djevojčice nužne slijediti kako bi bile smatrane curama. Navodila je poteškoće sa kojima se svaka djevojčica, cura i žena susreće, ali su u današnjem društvu te poteškoće potpuno ustaljene i afirmirane da su postale normalne i podrazumljive. Brunhilda je htjela biti dječak; oblačiti se i ponašati kao dječak. Pravila u društvu, tradicija i društvena očekivanja to joj nisu dopuštali.

„Htjela sam se odjenuti kao dječak, trčati varoškim ulicama, gacati po ljetnim lokvicama i stopala prekrivati sitnom vreloom prašinom. Ali morala sam biti najbolja, najpristojnija djevojčica cijeloga Čardaka. Šutljiva pred nepoznatima, dok se meni brbljalo; uronjena u molitvu dok su mi misli zaokupljala koljena siromašna dječaka s najbližega brežuljka, gladna dok mi se jelo pršuta i sira tek izvađenog iz kalupa, bljedunjava dok je moje desetogodišnje lice dozivalo sunce i obećavalo nedostižnu ljupkost. Nakon večernje šetnje, dugo sam držala raširene dlanove okrenute prema smjeru dolazećeg povjetarca i s njih isparavala grčeviti znoj ostavljen s desne očeve i lijeve majčine ruke. Stiskali su me bojeći se da se u hodu ne istrgnem. Moje su tijelo razapinjali svojim ponosom i uspravnošću.“ (Matanović, 2008: 65)

Izazivajući empatiju sa sirotom Brunhildom, Julijana je pojašnjavala i opisivala pritisak koje cure izdržavaju i sve, ponekad neprirodne društvene norme, koje su jednostavno takve i moraju se prihvatiti.

6.2. Granice visoke i niske literature

Vrlo istaknuto obilježje djela *Tko se boji lika još* je brisanje granice između visoke i niske kulture. Kao što je već spomenuto, upravo je taj element jedan od češćih u razdoblju postmodernizma. Prema takvoj karakteristici djela, može se pretpostaviti da ono ima pojedine elemente zabavne književnosti. Namijenjen je široj publici odnosno čitanje ovoga djela ne zahtijeva pretjerani napor niti osobito obrazovanje.

Milivoj Solar na taj način i opisuje pojam zabavne književnosti. Uz to nadodaje da čitatelj ne mora imati posebnu osjetljivost za umjetnički način izražavanja. Zabavna je književnost jedna od posebnih književnih vrsta suvremene književnosti. Kao što sam naziv književne vrste navodi, glavni joj je cilj zabava čitatelja. Čitatelj osjeća lakoću čitanja jer je djelo koncipirano na način da nije potrebno naročito praćenje radnje uz veliku koncentraciju. Likovi u djelu su pretežito uobičajenih karaktera, a tijek radnje je vrlo jasan i definiran kako bi se čitatelj mogao lagodno prepustiti čitanju bez većeg truda. Zabavna se književnost zove još i trivijalna prema latinskom *trivialis* što znači običan ili prost.

Međutim, djelo *Tko se boji lika još* ne može se opisati kao obično ili prosto. U cijelom djelu dolazi do ispreplitanja elemenata zabavne i one ozbiljnije književnosti. Solar i napominje mogućnost kombinacije dvije generalne vrste. Također, tvrdi da rijetko koju vrstu zabavne književnosti treba smatrati izričito nižom vrstom i da postoje mnoga djela zabavne književnosti koja nadilaze opći prosjek vrijednosti. Neka ozbiljna djela, djela visoke književnosti ne sadrže veću vrijednost proizvoda zabavne produkcije. „Treba prije svega upozoriti da unutar nekih tematskih i oblikovnih uzoraka zabavnih književnih vrsta nerijetko nastaju književna djela koja daleko nadilaze funkciju zabavne književnosti.“ (Solar, 2001: 142)

Nadilaženje funkcije zabavne književnosti, konkretno u djelu *Tko se boji lika još*, može se opisati dodatnom ulogom djela; informiranje o važnim djelima hrvatske književnosti. Autorica je na pristupačan način okarakterizirala veliki broj djela visoke, ozbiljne književnosti. Primjerice, autorica prvo poglavlje naziva "granice visoke i niske literature". Započinje romanom Milana Begovića, *Dunja u kovčegu*. Roman je smatran jednim od najboljih lirskih romana, a pisan je u 1921. godini. Glavni lik, Dunja, dolazi u suvremeni svijet. Također je tu vidljivo i ispreplitanje zbilje i fikcije. Otmjena Dunja

prikazana je kao član „običnog puka“. Okolina u kojoj se sada našla, ne percipira je kao lika vrijednog osobite pažnje. „Zaboravi, ti si samo obično žensko kao i mi trivijalne i banalne- dodaje treća. – Takvih danas kao ti ima na metre, ali ih više nitko ne hvali. One nisu stvarane u sobi na uglu, ispod pera finog Milana.“ (Matanović, 2008: 19) Opisom Dunje i njezina položaja u suvremenom društvu, autorica se jasno referira na njezin visok položaj u društvu prošloga stoljeća, a samim time i na visok položaj u književnosti. Dunju, kao lika ozbiljne književnosti, premješta u sadašnje vrijeme te joj iz perspektive današnjih djevojka, određuje zamišljeni društveni položaj u suvremenom društvu. Višestruka je uloga ovakva načina interpretacije lika iz visoke književnosti. Autorica iznosi svoje mišljenje o djelu i općenitom stvaralaštvu Milana Begovića, pozicionira mjesto djela *Dunja u kovčegu* u hrvatskoj književnosti i iznosi kratak opis radnje i glavne stavke u prvom licu odnosno kroz svoja stajališta. Čitateljima na jednostavniji način približava malo težu literaturu i čini je dostupnijom. Naravno, uz sve navedene uloge ovakve interpretacije, tu je i svrha zabavljanja čitatelja zanimljivim i drugačijim pristupom. Primjer *Dunje u kovčegu* kao okosnicom visoke i niske literature, samo je jedan od primjera. Također, autorica je za mnoge likove pristupila na sličan način. Ovaj je primjer samo jedan od mnogih u djelu u kojima autorica približava visoku literaturu široj publici.

7. Metafiktionalnost i intertekstualnost

Roman *Tko se boji lika još*, sadržava elemente metafiktionalnog i intertekstualnog romana. Ova se dva postupka mogu smatrati među bitnijima jer se na njima bazira kompozicija romana. Nužno je definirati ove kompleksne karakteristike djela te tako i približiti složenost i smisao Julijaninog romana.

Pod pojmom intertekstualnost, podrazumijeva se odnos među književnim tekstovima. U odnosu dva književna teksta, jedan tekst upotpunjuje drugi. Čitajući jedan od tekstova potrebno je znati sadržaj drugog teksta kako bi sam krajnji tekst bio shvatljiv. Jedan tekst iz prošlosti postaje zbilja drugog teksta te je zbog toga nužno poznavati drugi tekst. Julijana Matanović se u vlastitom tekstu nije služila jednim sadržajem teksta iz prošlosti već mnoštvom različitih djela mnogobrojnih istaknutih autora. Intertekstualnost je neizbježan pojam u karakteriziranju romana *Tko se boji lika još*. Osim toga, obilježje intertekstualnosti jedno je od najbitnijih načina modernog pisanja. U razdoblju realizma, glavno je usmjerenje bilo na zbilju; stvarna i trenutačna događanja. U postmodernizmu je

najupečatljivije usmjerenje na tuđe tekstove. Tuđi tekstovi odnosno polazišni tekstovi su takozvani predtekstovi, a novi tekst intertekst. Ivo Vidan navodi da tekstovi ne posjeduju svoj izolirani identitet nego da nastaju u kontekstu drugih tekstova. Julija Kristeva također tvrdi da se njihov identitet formira suodnosom, naime upijanjem i preobrazbom nekog drugog teksta. (Vidan, 1986) Mnogi su drugi autori istraživali pojam intertekstualnosti; od načina njezina postizanja do različitih podjela i tipova. Primjerice, John Stephens se posvetio intertekstualnosti ponajviše u dječjoj književnosti. On ju je definirao kao „proces proizvodnje značenja iz međuodnosa publike, teksta, drugih tekstova i društveno-kulturnih odrednica označivanja, pri čemu ističe da nijedan tekst ne postoji u izolaciji od drugih tekstova, niti od njihovih konvencija i žanrova.“ (Narančić-Kovač, 2015: 64) On je također izdvojio sedam vrsta različitih predtekstova; konkretni raniji tekstovi sa biblijskim pričama i motivima, poznate priče koje postoje u više različitih inačica, arhetipi, žanrovi i konvencije, društveno- povijesne pripovijedi ili naglasci, druge vrste diskursa i kasniji tekstovi. (Narančić-Kovač, 2015) S obzirom na to da su izvori romana *Tko se boji lika još* postojeće priče, likovi i znani sadržaji, ovo se djelo temelji na intertekstualnosti to jest na odnosu više književnih tekstova. Kao što je već objašnjeno, bitno svojstvo interteksta je da se upotpunjuje s drugim tekstom. Različiti tekstovi se međusobno nadopunjuju pa se podrazumijeva da intertekst nema svoju svrhu bez drugog teksta. Julijanino je djelo moguće čitati bez znanja izvornih tekstova odnosno predtekstova. No, uzimajući u obzir svrhu pisanja ovoga romana i cijeli njegov smisao, vrijedilo bi poznavati izdvojena djela. Jedan od autoričinih motiva bio je približiti štivo kvalitetnih, cijenjenih i poznatih djela mlađem naraštaju, a i čitateljima općenito. Istodobno je koristeći starije priče poznatih romana, pripovijetki, pjesmi i ostalog sadržaja, oživjela zaboravljene i podcijenjene autore. Također, upućene su i kritike književnosti i suvremenog društva. Stoga, poznavanje predtekstova bi svakako upotpunilo svrhu cijeloga djela i njegove intertekstualnosti.

Usko vezana uz intertekstualnost jest metafikcija koja je vrlo karakteristično obilježje književnosti u postmodernizmu. „Metafikcija, ili fikcija o fikciji, je, po Patriši Vo, tekst fikcije koji je svjestan sebe kao fikcije, i koji skreće čitaocu pažnju na svoju fikcionalnost, odnosno na vezu između fikcije i realnosti.“ (Abramović, 2016: 161) Pri ovome se postupku briše granica između fikcije i realnosti, čitateljima nije u potpunosti jasno što je stvarnost, a što realnost. Metafiksijski se pripovijedač poigrava sa svojim prvim licem te

na taj način ostvaruje čitateljevo razmišljanje i zainteresiranost. Pripovijedač se obraća čitatelju, ali kroz druge uloge. Točnije, u ovome se romanu Julijana Matanović obraća čitatelju u licu likova iz određenih književnih djela, ali kroz pripovijedanje ona iznosi svoja razmišljanja o liku kojeg "utjelovljuje", o autoru djela, zasluženom ili nesazluženom mjestu u književnosti i slično. „Metajezik se ne doživljuje materijalnim; on je dematerijaliziran da bi ostvario savršenu prikazbu- da bi pustio identitet stvari sjajiti kroz prozor riječi.“ (Biti, 2000: 316) Tatjana Jukić u knjizi o historiografskoj metafikciji navodi da je ona tipična za suvremenu pripovjednu prozu i da je formativni atribut postmodernizma. Ona u svojoj knjizi izdvaja nekolicinu autora koji su proučavali historijsku metafikciju te tako iznosi njezina pojedina obilježja. (Jukić, 2003) Neka se od obilježja mogu pripisati i metafikciji općenito, a tako i svojstvima Julijanina romana *Tko se boji lika još*. Naime, spisatelji metafikcionalnih djela preuzimaju povijesni sadržaj ili generalno sadržaje prošlih vremena te dano pretvaraju u konstruirano. Drugim riječima, temelj njihovih djela su već postojeći događaji, sadržaji ili tekstovi. Nemeč za metafikcionalne romane zaključuje da oni „neprekidno potvrđuju tekstualiziranost povijesti koja se priziva uporabom različita zatečenog materijala , tj. citiranjem i preradom brojnih intertekstova.“ (Jukić, 2003: 135) Roman *Tko se boji lika još* spada u metafikcionalne romane jer mu pripadaju sva navedena obilježja. Nije samo spominjala likove iz prošlosti ili im dodjelivala određene uloge u kontekstu radnje već ih je preobrazila u stvarne osobe u dodiru sa realnošću i sadašnjim vremenom. Na taj je način unijela fantastične elemente pa tako i neodvojivost stvarnosti i fikcije. Intertekstualnost i metafikcija su isprepleteni postupci koji zajedno djelo čine kompleksnim i pomalo zamršenim.

8. Stilistika

Stil nije termin precizne definicije već je vrlo širokog značenja. Nije lako odrediti jedno značenje stila jer je vrlo osebujan pojam koji se može odnositi na mnoge aspekte. Objašnjenje koje se smatra najopćenitijim je to da je stil način na koji se nešto radi. (Katnić-Bakaršić, 1999: 9) U ovome je radu, naravno, fokus na književnosti koja obiluje različitim stilovima. Stil pisanja književnog djela neizbježno je analizirati pri interpretaciji proznoga djela, a i bilo koje druge vrste djela. Kada je riječ o književnosti, autor u svome pisanju može odstupati od granica norme. Naime, pravila "ispravnoga stila pisanja" i načina izražavanja nije jasno definiran jer je književno djelo ipak umjetničko.

Svaki autor na određeni način ima individualni stil pisanja. Međutim gledajući širu sliku, svako od njih pripada nekoj epohi, književnom pravcu i skupini autora. Stoga, u svakome se djelu mogu prikazati jezično-stilska obilježja pojedinih kategorija.

„Naučnici koje najviše zanima jezik književnosti stilom su nazivali način pisanja nekog pisca, grupe pisaca, određenog pravca i slično.“ (Katnić-Bakaršić, 1999: 9) Svaka epoha i određeno književno razdoblje ima tipična jezično-stilska sredstva kojima se služe spisatelji toga vremena.

„U književnosti stilizacija se javlja kao oponašanje neke forme (karakterističnog žanra, karakterističnih elemenata tog žanra, karakteristične versifikacije), zatim kao oponašanje karakterističnog stila nekog pravca (stila romantizma, baroka), nekoga djela ili nekoga pisca. Ona se može prepoznati i kao specifična govorna karakterizacija, uz niz tipičnih jezičnih sredstava i slično.“ (Katnić-Bakaršić, 1999: 37-38)

Za stilistiku se smatra da je proizašla iz retorike. Retorika je prvotno predstavljala vještinu govorništva te se najviše odnosila na usmenu upotrebu jezika. Glavni je cilj retorike bio usavršavanje govora i argumentacije. S vremenom je književnost postala predmet proučavanja retorike pa su se u književnim djelima počeli primjenjivati retorički ukrasi. Drugim riječima, retorika se počela koristiti za ukrašavanje govora.

Temeljna tri elementa retorike koja su jako važna za stilistiku su tropi i figure, kompozicija djela i tri tipa diskursa. Tropi i figure su osnova ukrasnih elemenata djela, a osim što služe svrhom uljepšavanja, služe i kao sredstva argumentacije i vezivanja teksta. U njih spadaju metafora, sinegdoha, metonimija, alegorija, epitet, eufemizam, personifikacija i simbol. Kompozicija je raspored cijelog teksta, način povezivanja dijelova teksta u veće cijeline. Tri tipa diskursa označavaju tri tipa govora; sudski, politički i epideiktički. Od ostalih se sastavnih elemenata stilistike mogu izdvojiti i način pripovijedanja, karakterizacija likova, monolozi, dijalozi, oblici humora, figure misli, sintaktičke figure, odnos prema tekstu i mnoge druge figure i načini autorovog pisanja kojim ostvaruje svoje umjetničko djelo i ukomponira ga u cjelinu.

8.1. Pripovijedne tehnike

Narativne metode, stil nizanja ili opisivanja događaja odnosno cjeloukupni način pripovijedanja, sastavni je dio djela. Solar objašnjava važan utjecaj motiva na pripovijedanje, različitost vezivanja motiva. On tako motive djeli na statičke i dinamičke

motive. Dinamički motivi, kao što i sam naziv govori, pokreće radnju dok statički podrazumijevaju opisivanje radnje. „Pripovijedanje bi tako bio postupak nizanja motiva koji je bitno povezan s vremenom i događanjem, pa kako svako djelo ima neki početak i završetak, struktura na neki način zatvorena između početka i kraja, a koja zbog toga prirodno ima i neku sredinu, naziva se najčešće pričom.“ (Solar, 2005: 54) Priča može biti ispričana posredstvom različitih sredstava, ali bez obzira na način i na sredstva, uvijek je i prisutan i najbitniji pripovjedač. Potrebno je razlikovati pripovjedača od autora. Autor ulogu pripovjedača može dodjeliti samom sebi, osobi iz djela ili izmišljenoj osobi. Kada autor iznosi svoj život i priča o sebi samome, svejedno se i tada razlikuju autor i pripovjedač. Naime, autor u svome pripovijedanju stvara umjetničko djelo, ne iznosi sve detalje o sebi te pri pisanju nema namjeru da ga čitatelji upoznaju kao stvarnu osobu. Takvim pisanjem si on jednostavno dodjeljuje ulogu pripovjedača. (Solar, 2005: 54)

Nadalje, Solar ističe važnost odnošenja pripovjedača prema priči i likovima o kojima piše. S obzirom da se pripovijedanje djela *Tko se boji lika još* temelji na priči o likovima iz prijašnjih djela, njihovom perspektivom na književnost i suvremeno društvo te njihovom kritičkom razmišljanju, taj je aspekt značajan i relevantan za analizu priče, pripovjedača i ostalih pripovjednih tehnika toga romana. Studentica odnosno autorica Julijana posredstvom drugih likova kritizira aspekte književnosti i društva. Uz to je očito njezino stajalište o izrečenom, ali i o samim likovima. Skoro se čitav sadržaj romana odnosi na njezino mišljenje o likovima; o njihovom položaju u književnosti ili o položaju spisatelja koji je te likove i utemeljio. „Ali ja za razliku od Perkovčeve i proslavljene Šenoine učiteljice moram reći čija sam, kada sam rođena, tko su mi bližnji i kako je prošao moj neveseli život. Otac mi je plemić Ksaver Šandor Gjalski. Zovem se Đurđica Agićeva.“ (Matanović, 2008: 104-105) Iz priloženog je uočljiv autoričin negativan stav o ne toliko slavnom položaju Đurđice Agićeve. Julijana ukazuje nezadovoljstvo Đurđičinim položajem u književnosti. U tom kontekstu, za analizu je neophodno utvrditi govori li autor u prvom licu i obraća li se konkretno čitatelju ili pripovijeda u trećem licu. Kada se autor obraća u prvom licu, ostavlja se dojam subjektivnosti, a uloga autora postaje dominantnija od uloge pripovjedača. U istom je, gore navedenom odlomku, prikazano Julijanino obraćanje čitateljima putem Đurđice, u prvom licu; direktno upoznavanje sebe same (Đurđice) sa čitateljima. Način konverzacije ostavlja dojam izravne komunikacije i subjektivnosti.

Ključan element pripovijedanja je i fokalizacija. Postoji unutarnja i vanjska fokalizacija. Fokalizacija opisuje jednog lika odnosno njegove misli i osjećaje, a radnja je u žarištu njega. Vanjska fokalizacija izostavlja lika u žarištu radnje, njegovo unutarnje stanje i previranje. U vanjskoj se fokalizaciji pripovijedanje više oslanja na opisivanje događaja u trećem licu, bez uvida u junakove misli i osjećaje. (Solar, 2005: 56)

S unutarnjom se fokalizacijom može povezati tehnika unutarnjeg monologa. Unutarnji monolog je često korišten oblik pripovijedanja u proznim djelima. Usmjerenost k unutarnjoj pozornici lika u hrvatskoj se književnosti počela pojavljivati u osamdesetim godinama 19. stoljeća. Međutim, unutarnji je monolog najviše zaživio od razdoblja hrvatske moderne pa nadalje. Pojam unutarnjeg monologa podrazumijeva razgovor sa samim sobom u kojem nije potreban sugovornik kako bi konverzacija bila postojana. Takav je monolog odraz unutarnjih misli i osjećaja lika. Autor nas tako upoznaje sa likom, sa njegovim unutarnjim mislima pa se uspostavlja vrlo blizak odnos čitatelja i lika. „S obzirom na to, unutarnji monolog, u odnosu prema tradicionalnome razgovoru, uključuje nekoliko bitnih obilježja: upoznaje čitatelja s najprisnijim mislima, izražava misli u njihovu izvornome stanju (bez napora za njihovim logičkim uobličjenjem), izražava misli jednostavnim izravnim tvrdnjama, dijeli bliskost s poetskim izrazom.“ (Vasilj, 2017: 116) Može se naslutiti da se Julijana Matanović u analiziranom djelu uvelike koristi tehnikom unutarnjeg monologa jer roman nema dinamičnu radnju koja ima svoj konkretni početak i kraj. Radnja je uglavnom utemeljena na statičkim motivima, na iznošenju mišljenja, kritiziranju i raspravi stoga je unutarnji monolog krucijalan način pripovijedanja.

„Nikada nisam bila sretna. I nije me to plašilo. Jer osjećaja sreće nisam uspjela upoznati. Pamtim samo udarce očevih šaka, brzinu biča, nelagodu primanja ružnih riječi služinčadi i nafraj Kane maćehe Lucije. Uspravnom me održavala vjera da ću jednoga dana leći u počivalište svoje majke koja je k nebu otišla donoseći mene na svijet. Pa mene nitko nikada nije volio. Jedva čekam da se svrši moj život.“ (Matanović, 2008: 158)

Također, sjedinjen postupak pripovijedanja sa tehnikom unutarnjem monologa je slobodni neupravni govor. Njime se služi kako bi se prikazale misli likova, ali i kako bi autor iznio svoj stav o njima. Ova je tehnika vrlo primjenjiva u modernoj pripovjednoj prozi, a njome se ne miješaju riječi pripovjedača i lika već se pripovjedač obraća riječima lika u djelu. Upletanjem pripovjedačevih izjava vlastitoga mišljenja, postiže se kombinacija te prisutnosti i pripovjedačeva govora i govora lika.

Glavna podjela opće uloge pripovjedača je na pouzdanog i nepouzdanog pripovjedača. Pouzdani pripovjedač je onaj kojemu čitatelji potpuno vjeruju. On je nepristran, pretežito ne iznosi svoja mišljenja već se njegovo fabuliranje zasniva na pričanju priče za koju ostavlja dojam da zna njezin završetak. Drugim riječima, pouzdani pripovjedač je siguran u svoju priču i objektivan je prema zbivanjima i likovima, on je tu da ispriča priču. Pripovjedač koji u potpunosti daje do znanja da zna svaki detalj radnje, naziva se sveznajući pripovjedač. Nepouzdanom pripovjedaču se ne može tako lako vjerovati u istinitost njegovih tvrdnji i slijedu pripovijedanja događaja iako pripovijeda na način kao izravni sudionik u zbivanju. Vrlo je subjektivan i pristran prema zbivanjima i likovima. Tokom pričanja, iznosi svoja vjerovanja, mišljenja, gledišta i osjećaje. Čitatelj mora sam zaključiti što se točno dogodilo u djelu i koji je značaj svega što se zbilo. (Solar, 2005) Julijanu Matanović je u romanu *Tko se boji lika još moguće* svrstati u pouzdanog i nepouzdanog pripovjedača. Naime, ne može se zanemariti činjenica da su pripovjedači romana sami likovi djela o kojima pripovijedaju. Nema određene radnje koja se odvija, ali čitajući se osjeća sigurnost u pripovjedača i manjak potrebe za analiziranjem istinitosti same radnje iz koje su i proizašli. Međutim, pripovjedač se može smatrati i nepouzdanim jer je prilično subjektivan, pristran i angažiran u svakog lika.

8.2. Karakterizacija likova

Već je spomenuta važnost autoričinog odnosa prema likovima o kojima pripovijeda stoga je neizostavno natuknuti osnovne stavke karakterizacije likova. Karakterizacija likova odnosno način njihova predstavljanja čitateljima, jedno je od bitnijih obilježja bilo kojeg djela te je u interpretaciji nužno opisati likove i njihove glavne karakteristike te pojasniti način na koji su oni prezentirani i kakav dojam ostavljaju. Dubravka Bouša je u *Priručniku za interpretaciju književnog djela* definirala pojmove karakter, tip i junak. Karakter određuje kao „likove koji imaju individualizirane osobine“, tipove kao „ponovljivost nekih likova kroz povijest književnosti“, a junak je onaj lik „koji je najsnažnije emotivno istaknut, za koji su najsnažnije zainteresirani i emocionalno vezani pisac i čitatelj.“ (Bouša, 2009: 88) Shodno tome, Solar upozorava na vrlo često miješanje pojmova tipa i lika. Naime, lik iz književnog djela usporediv je sa stvarnom osobom. On lika opisuje kao nositelja određenih prepoznatljivih fizičkih ili psihičkih osobina. U zbilji je slično pa se analiza lika nerijetko svodi na njegovo uspoređivanje sa tipom osobe odgovarajućih i ponavljajućih osobina. Međutim, Solar ističe činjenicu da je lik tvorevina

književnog djela odnosno rezultat književnih postupaka, stoga on postoji jedino u književnom djelu. Pojam karaktera tumači kao lika književnog djela sa posebnim osobinama koje im daju značenje pojedinačne osobe. Pri tome je riječ o pretežno psihičkim osobinama.

Postoji nekoliko vrsta karakterizacije likova: biološka (utjecaj obitelji na njihov život), etička (moralnost njihovih postupaka i stavova), filozofska (njihova filozofska načela), fizička (njihov izgled), govorna (njihov govor), psihološka (njihovi osjećaji) i socijalna (njihov status) (Krapić, 2015) Vrlo je poznata i crno-bijela karakterizacija koja u potpunosti poralizira likove odnosno razdvaja likove na loše u cijelosti i dobre u cijelosti. Drugim riječima, u takvoj karakterizaciji postoje ili samo apsolutno pozitivni likovi ili apsolutno negativni likovi. Solar za vrstu karakterizacije nadodaje da je ključno čitateljevo shvaćanje lika kao stvarne osobe ili samo posrednog lika u djelu putem kojeg će se dalje uspoređivati i razmišljati o etičkim idealima.

Neke od glavnih književnih tehnika koje služe za oblikovanje likova su naracija ili pripovijedanje u kojem pripovjedač govori općenito o likovom životu, a uz to je prisutan i pripovjedačev komentar. Opisivanjem ili deskripcijom pripovijeda se o eksterijeru i interijeru u kojem lik boravi, o njegovom izgledu, predmetima koji ga okružuju i slično. „Zidovi su večeras, nekoliko sati do objave Rođenja, iskićeni borovinom i jelovinom. U pročelju stoji visok mlad bor, urešen pozlaćenim jabukama, orasima, sitnim svjećicama od voska i papirima raznih boja. Nad središnjim stolom visi glavni znak Badnjaka u starim hrvatskim kućama; takozvani jež, jabuka sasvim obložena lješnjacima.“ (Matanović, 2008: 112) Također, vrlo su korisni dijalog i monolog koji čitatelje još direktnije upoznaje s likom. Tako postoje „romantičarski likovi kojima upravljaju emocije, naturalistički koji ne mogu pobjeći od biološkoga nasljeđa i moderni likovi kod kojih imamo izravan uvid u njihov tijek misli.“ (Krapić, 2015)

Svi su likovi romana *Tko se boji lika* još preuzeti pa tako i već predstavljeni i okarakterizirani u prijašnjim djelima od strane drugih autora i pripovjedača. Autorica Julijana je preuzela već postojeće likove te njihovim od prije utvrđenim osobinama pristupila na svoj način, korištenjem određenih pripovijednih tehnika; naracijom, opisivanjem, dijalozima i monolozima. Zanimljivo je dotaknuti se Solarova upozorenja na likove i tipove odnosno na likove iz djela i osobe iz stvarnog života. Julijana je u

ovome romanu likove nastojala predstaviti kao tipove, prema njima se odnositi kao prema zbiljskim ljudima u stvarnom vremenu i prostoru. Osim toga, u njezinom se djelu ne pojavljuje nekoliko likova koji vode glavni tijek radnje već su prisutni mnogi likovi iz različitih područja odnosno djela, različitih žanrova i vremena. Prema tome, može se zaključiti da ovaj roman nema svog glavnog lika koji "nosi" cjeloukupnu radnju i koji bi se mogao izdvojiti kao junak. Međutim, kada se provodi analiza pojedinačnog poglavlja, u svakome od njih je jasno prikazan glavni lik te su iskazane njegove upečatljive osobine osobito kroz filozofsku, etičku, psihološku i govornu karakterizaciju. Budući da autorica pretežito kroz glas likova pripovijeda o suvremenim temama, problemima, prošlosti, književnosti i sličnim temama, ona iznosi realne činjenice pa cijeli roman nema idealističkih, fantastičnih ni bajkovitih elemenata. Jedino fantastično u djelu je oblikovanje književnih likova u osobe, no sama je radnja realna. Slijedom toga, očekivano je da u djelu nije primjenjena crno-bijela karakterizacija koja je uglavnom svojstvena djelima "nerealnije" radnje. Julijana u svakom poglavlju pripovijeda kao glavni lik odnosno uvijek je glavni lik poglavlja ujedno i pripovijedač. Pripovijedanjem o vlastitom životu, opisivanjem okoline, dijalozima, monolozima, iznošenjem mišljenja i ostalim narativnim postupcima, autorica upoznaje lika sa čitateljima i tipizira njegovu osobnost, status, izgled, govor, stav i ostale značajke cjeloukupnog karaktera.

„Govorio sam uvijek malo, a mislio puno. Imao sam, kako da kažem, sve pogreške i običaje velikih ljudi: mucao sam, kako da kažem, kao i najveći govornik stare Grčke, uvijek se jednako odijevao, kao Napoleon Veliki, ljubio, kako da kažem, čašu vina kao Lesandro. I sad, kako da kažem, nije mi bilo pravo kad sam na kraju Jankove priče, kojoj je ime dao po meni, pročitao da sam, kako da kažem, bio jedan od onih ljudi koji su i umrli a da nikada nisu ni pravo znali zašto su se rodili.“ (Matanović, 2008: 102)

8.3. Oblici dijalektalne književnosti u djelu

Brojni su književnici, gramatičari i ostali autori definirali dijalektalnu književnost. Mnoge se definicije suprotstavljaju jedne drugima i razlikuju se u pojedinostima. Najjednostavnije, najopširnije i logički rečeno, dijalektalna književnost je književnost pisana na određenom dijalektu; čakavskom, štokavskom ili kajkavskom. Ona je „litterarno stvaralaštvo pisano na dijalektu koje nastaje u razdoblju kada već postoji standardni jezik i kada se na dijalektima stvara književnost usporedno s književnosti na standardnom jeziku.“ (Lisac, 2012: 5) Prvotno su dijalekti upotrebljavani jedino u

privatnoj komunikaciji, a smatra se da su se opet počeli pojavljivati u književnosti i općenito na javnoj sceni, početkom 20. stoljeća. Za proboj dijalekta kao umjetničkog teksta, najviše su zaslužni Antun Gustav Matoš i Vladimir Nazor. Među značajnijim književnicima kajkavske književnosti bili su Fran Galović, Dragutin Domjanić, Miroslav Krleža, Ivan Goran Kovačić i drugi. Od poznatijih pisaca čakavskih stihova bili su Pere Ljubić, Drago Gervais, Mate Balota, Zvane Črnja i tako dalje. (Kolar, 2021) Pretežito su dijalektalni tekstovi zastupljeniji u pisanju poezije, no u modernije doba se pisanje u dijalektu širi i na prozna djela. „Nema nikakve dvojbe o tom povećava li dijalektalna književnost izražajne mogućnosti hrvatske literature. Pozitivan odgovor sasvim je očit.“ (Lisac, 2012: 7) Motivi pisanja na svom jeziku, bez prilagodbe književnom standardnom, bili su brojni. Vrlo su često autori bili potaknuti ljubavi prema rodnom kraju, domovini, obitelji i slično. Djela su nerijetko bila prožeta nostalgijom, ponosom ili tugom.

Autori su dijalektom obično pisali kako bi ostvarili što vjerodostojniju karakterizaciju lika. Kada se lik u djelu izražava svojim dijalektom, ostavlja dojam realnosti, stvarnosti njegova života. Pripovijedanje na književnom jeziku može djelovati hladno i službeno dok dijalektalno izražavanje daje utisak spontanosti, prirodnosti, osjećajnosti i iskrenosti. Julijana Matanović se u nekoliko poglavlja u potpunosti ujednila s likom kojeg predstavlja te bi pripovijedala dijalektom lika.. Također, preuzimala je likove iz djela mnogih poznatih dijalektalnih književnika. Kolar je u članku naziva *Dijalekt kao disident*, govorio o dijalektalnoj književnosti kao "problematičnoj" grani književnosti. Analizirao je ima li dijalektalna književnost status disidenta. Tvrdi da itekako ima takav položaj jer je ona konstatno osporavana, kritizirana i zaboravljena što je tipično za položaj kakav imaju disidenti. Obzirom da Julijana u romanu *Tko se boji lika još* općenito kritizira književnost, dotaknula se i dijalektalne književnosti. Dalibor Brozović je istaknuo da samo djela koja su u potpunosti pisana dijalektom spadaju u ovu vrstu književnosti. (Brozović, 2010) Julijana nije cijelo djelo pisala na nestandardnom jeziku već samo pojedina poglavlja te stoga ovaj roman ne spada u spomenutu kategoriju. Međutim, pišući zavičajnim govorom i preuzimanjem likova i radnje iz djela poznatih dijalektalnih književnika, ona indirektno ukazuje na ljepotu i postojanost vrlo cijenjenih i kvalitetnih djela napisanih dijalektom. Izuzev toga, pisanjem na dijalektu, roman i obiluje različitim dijalektalnim elementima. Autorica je preuzela više djela nekoliko

autora koji su se istaknuli u dijalektalnoj književnosti; Antuna Gustava Matoša, Vladimira Nazora i Miroslava Krležu.

„Nek on, kad mu mal opeklina splasnu, moje govorenje učini vam razumlivo. Svoj sam pogorjelski ovde pozabil. Za kniževni vučit i nemam baš vremen. Pa sad mešam. Pečenjara me tak iscrpi. A ja sem plav čovek, plave puti. Mi se pričinja da teže vručinu podnosim od tamnih.“ (Matanović, 2008: 154) Kajkavskim narječjem to jest intenzivnim zagorskim naglaskom, mlinar Martin iz djela *Kako došlo, tako prošlo* Augusta Šenoa pripovijeda svoju životnu priču. Autorica se kod ovoga djela najviše posvetila njegovom nastanku gdje je objasnila Augustov manjak vremena pri pisanju te pisanju iz obaveze. Kao mlinar Martin, svjedoči o liku niskoga obrazovanja koji tvrdi da se August srami vlastita djela. Martin je svjestan svog zavičajnog govora te naglašava svoju neobrazovanost o književnom jeziku.

Fratar iz djela *Gost* Vjekoslava Kaleba, dalmatinskim je zavičajnim govorom prepričavao svoj život i opisivao mještane u rodnom mjestu; „zna bidna i ona, ma iak nije nigdi putovala, da ima puno beštija šta živu udobnije od naših mištana. Zna to, al ne zna bidna zašto je to nekima groteskno, nekima čudesno.“ (Matanović, 2008: 120-121) Malo mjesto, naivnost mještana i njihovo neznanje, neobrazovanost te malograđanski način ponašanja, vjerodostojnije i realnije su prikazani njihovim zavičajnim govorom.

Nadalje, dijalektalnim su govorom pisana poglavlja o Luki Nepoznaniću iz Šenoinog *Prosjaka Luke*, Peri Krneti iz *Na rubu pameti* Miroslava Krleže, o liku ministranta Julijane Matanović i Aliji Đerzelezu iz djela *Put Alije Đerzeleza*. Svaki od navedenih likova ima poveznicu kao što je malo mjesto stanovanja, nisko obrazovanje, pripadnost starijem vremenu, niži društveni status i slično. Pričanje zavičajnim govorom sukladan je njihovoj osobnosti te društvenim i tematskim kontekstom.

8.4. Humor

Julijana Matanović se katkada u svome izražavanju služila humorom kako bi ukazala na banalanost problema, ogorčenost na neki nedostatak te nužnost ismijavanja tih nedostataka da na taj način pokaže besmislenost i nepotrebnost. Posredstvom humorističnih izjava i oblika, privlači čitatelje i lakše dočarava svoje mišljenje o pojedinim temama. U romanu *Tko se boji lika još*, u najvećoj je mjeri primjenjivala

ironiju, satiru i sarkazam. Navedene vrste humora, a posebice ironija, važan su aspekt razdoblja postmodernizma i suvremene književnosti, ali i Julijaninog stvaralaštva.

Općenito govoreći o pojmu ironije, ima mnoštvo definicija i konkretnog objašnjavanja njezina značenja. Ironija je jedna od niza različitih oblika i vrsta humora. Prema jednostavnoj definiciji ruskog strukturalista Vladimira Jakovljeviča Proppa, ironija iskazuje jedan pojam, a pri tome se podrazumijeva drugi koji je sasvim suprotan. Ironijom se govori jedno, a zapravo se misli nešto drugo. Propp nadalje tvrdi da ironija na takav način ostavlja dojam podsmijeha jer se njome ističu nedostaci onoga o čemu se govori. (Novaković, 2020) Ironija se rijetko izriče do kraja naspram većine ostalih tipova humora. Cilj humora je, naravno, nasmijati slušatelje odnosno čitatelje. Međutim, kod iznošenja ironije glavni cilj nije taj već kritika, prikazivanje nedostataka, ogorčenosti i slično. Stoga, ironija ne vodi ka zaključnoj krajnoj točki koja ostavlja smiješni dojam već se često prekida naglo, usred iznošenja. „Njena osobitost je upravo u tome što svjesno zastaje tamo gdje počinje zabavljajući smijeh.“ (Hadžić, 1998: 13) Što se tiče ironije u književnom svijetu i u umjetničkom tonu, Hadžić je u svojoj knjizi *Anatomija smijeha* predstavlja punom lirskih, romantičnih i tragičnih elemenata. On pojašnjava da ironija za sobom ostavlja trag humorističkog pogleda na svijet bez obzira što nema ambicija nasmijavati. Škvorc tumači ironiju kroz književnoteorijsku perspektivu te naglašava dvije vrste ironijskog govora. Prvi oblik je tradicionalni koji podrazumijeva stvaranje i iznošenje mišljenja koje ne pripada govorniku, a drugi je oblik je onaj u kojima govornik krije što stvarno misli. „Klasična, retorička ironija označava podsmešljiv način govora kojim se izražava ili daje na znanje suprotno od onog što se misli, kudi se pohvalom i slično.“ (Stojanović, 1984: 17) Ironija i njezini oblici vremenom su se mijenjali, a u postmoderni je dobila veliki značaj u književnosti te posebice u romanima. Ironiju konkretno, autor Douglas Colin Muecke, smatra "neuhvatljivom". Nije jednostavno definirati ironične izjave u određenom djelu.

Također, i satira se itekako smatra vrlo "klizavim terminom". Lahorka Plejić Poje za satiru navodi da je vrlo zahtjevno prepoznati koje je djelo satirično. Teško je sa sigurnošću zaključiti koji su satirični elementi u nekom tekstu. Zaključuje da su čimebenici prepoznavanja satiričnih elemenata vezani uz društveno-povijesni kontekst nastanka teksta, ali i recepciju čitatelja. „Pod satiričkim se pritom podrazumijeva

izrugivanje, kritika, osuda i negativan odnos spram predmeta, koji je obično konkretan, aktualan, vezan uz zbilju. Usto valja priznati da se u prepoznavanju satiričkoga u stanovitoj mjeri oslanjamo i na intuiciju.“ (Plejić, Poje : 48) „Kao što u svom prikazu tvrdi Steven Weisenburger, Bahtin pokazuje da satira neprestano osporava hijerarhijske odnose među vrijednostima te izražava nepovjerenje prema svakom normativnom autoritetu ili transcendentnom označitelju, pa je zato srodna književnom postmodernizmu.“ (Weisenburger 1990: 581) U poglavlju gdje je smješten roman Hrvoja Šalkovića, *Zec na mjesecu*, autorica zbori u ime glavnog lika Tea Medenića. Tekst je prožet kritikom onih povlaštenijih, "uspješnijih", prihvaćenih, priznatih aktora za koje Teo smatra da nisu vrijedni tolikih priznanja. Ističe njihov životni stil i, žargonski rečeno, "prodavanje magle". Prema njegovom su mišljenju, a i autoričinom, pojedine skupine starih pisaca, kritičara, političara i ostalih "uspješnih" ljudi često precjenjeni i predvidljivi.

„Nisam morao sjediti s intelektualcima subotom ujutro, listati s njima novine i slagati se u stavovima, nisam se morao gurati u politiku samo da bi zasjeo na saborsku stolicu i domogao se punog ručka za petnaest kuna, nisam morao protestirati protiv privatizacije, nisam morao vezati komplicirani čvor kravate, nisam nikoga trebao uvjeravati u svoju moralnu vertikalu i raspitivati se za najpovoljnijeg šanera.“ (Matanović, 2008: 300)

U odlomku se može iščitati satira. Na ironičan, sarkastičan, podrugljiv način nabrajane su aktivnosti pojedinaca visokog položaja. Primjeti se osuda, negativan odnos prema autoritetu i osporavanje njihova društvenog statusa i položaja.

Nadalje, Kharpertian daje nešto jednostavniju definiciju satire prema kojoj je satira kritika prema točno određenim pravilima, a usmjerena je na ljudske mane i pogreške. Nadalje, Hadžić satiru opisuje kao "goraki" kolač koji pisac pruža čitatelju. On smatra da satira, slično kao i ironija, nije namijenjena prvenstveno nasmičavanju već ona rezultira pridruživanju čitatelja mišljenju pisca koji se zajedno usprotivljuju društvenim silama svijeta. Za pisanje satiričnih tekstova, potrebna je hrabrost. Naravno, spisatelji svojim satiričnim konstatacijama ne postižu nekakve revolucije jer njihova djela prolaze kroz autocenzuru. Autocenzuru Hadžić opisuje kao stražara u mozgu pisca koji ga sprječava od pisanja "preoštre" satire.

Između satire, sarkazma i ironije nema prevelike razlike te ih je ponekad teže raspoznati i razlučiti zbog njihove međusobne povezanosti. U nešto kraćim crtama sa glavnim

karakteristima svakoga pojma, satira se može opisati kao književna forma koja se služi ironijom, sarkazmom ili općenito humorom kako bi se ustanovilo i kritiziralo ono što sam autor smatra smiješnim. Sarkazam je vrlo usko povezan sa ironijom te se može tumačiti kao upotrebljavanje humorističnog te nerijetko "oštrijeg" jezika u svrhu ismijavanja ili preziranja nečega. Ironija je figura govora u kojoj se koriste riječi koje proturječe doslovnom i stvarnom značenju.

Slično kao i u gore navedenom primjeru iz Julijanina djela, predložena je i okarakterizirana tema umirovljenja u dijelu namijenjenom Mišu iz djela *Toranj* Ivana Kušana. Tumačena problematika u ovome poglavlju odiše sarkazmom i ironijom. Cijeli je tekst ispunjen podrugljivim, ismijavajućim, ciničnim i ogorčenim tonom. Prikazana je banalnost i besmislenost procesa umirovljenja i nepravdnost prema potencijalnim umirovljenicima. Kritika je upućena općenito birokratskim organizacijama i iracionalnosti njihovih procedura.

„Kao tehnološki višak stići ćete na biro, a plavokosa će vam službenica reć da ste po njihovoj šifri prestari za prekvalifikaciju i da se tu ništ ne može. I dat će vam novu šifru. Njome ćete se uputiti na ulicu, na plac u satima zatvaranja. Začudit ćete se da čak i poklopci, ne samo na crnim neg i oni na zelenim kantama imaju svoju šifru. I tak vam u skitnjama od šifre do šifre, od dvora do dvora, od tornja do tornja, prođe cijeli život.“ (Matanović, 2008: 42)

Vrlo sarkastičnim tonom u kombinaciji sa ironijom, autorica završava poglavlje i uokviruje svoju krajnju bit: „dok vi čekate na te komisije i odlaske u mirne mirovine, uzmite olovku u ruku i zapisujte što se događa oko vas...Potrudite se i uspjeh je zagarantiran. Bit će te nagrađeni sedativima na trajnom plavom receptu i skromnom mirovinom do desetog u mjesecu. Raj zemaljski.“ (Matanović, 2008: 44)

9. Zaključak

Interpretirani roman *Tko se boji lika još* postmodernistički je roman sa elementima intertekstualnosti i metafikcije. Intertekstualnost opisuje međuovinnost dvaju teksta, predtekstova i samog interteksta. Predtekstovi djela Julijane Matanović jesu tekstovi nešto starijih romana, pripovijetki, dječjih romana i pjesama značajnih autora. Metafiktionalnost je usporedna intertekstualnosti, a ona podrazumijeva i nejasnu razliku između stvarnosti i fikcije. Fantastični postupci u djelu su oblikovanje književnih likova u stvarne osobe. Uz metafiktionalnost i intertekstualnost, djelo oblikuju karakteristični elementi postmodernizma. Među njima je najbitnije izdvojiti kritiziranje suvremenog društva. Budući da je cijeli sadržaj romana usmjeren na iznošenje mišljenja o trenutačnom stanju vlasti, politike, književnosti i društva u cjelini, za djelo je vrlo važno istaknuti navedeni postmodernistički način pisanja. Autorica se referirala na mnogostruke probleme iz više različitih područja; problem autoriteta u vlasti, pojedinaca na višim društvenim položajima, nepravda prema potlačenima, problem malograđanske sredine, društvenog položaja žena, podcjenjivanje određenih književnika i njihovih djela i ostale probleme slične tematike.

Također, vrlo je važno napomenuti još jednu bitnu specifičnost postmodernizma, a to je korištenje postupaka književne tradicije. Međutim, pri pisanju na tradicionalni način, postmodernisti se služe različitim stilovima iz prošlosti i onim nastalim u suvremenoj književnosti. *Tko se boji lika* ponajviše je upotpunjen unutarnjim monologom, humorističnim tonom i dijalektalnim govorom što čitateljima omogućuje osjećaj bliskosti i povezanosti sa pripovjedačem. Roman nema konkretnu radnju stoga je naglasak na unutarnjim mislima, osjećajima pa tako i gore navedenim upućenim kritikama. Stoga, zaključno rečeno, kao dva glavna cilja odnosno namjere pisanja ovoga djela su kritika društvu i obrazovanje društva. Pod obrazovanjem se podrazumijeva intencija jednostavnijeg upoznavanja čitatelja sa obaveznom literaturom.

Naposlijetku, može se pretpostaviti da je Julijana Matanović, bar u nekoj mjeri, inspirirana Marijom Jurić Zagorkom. Zagorkina su djela pretežito povijesni, trivijalni romani sa kritičarskim tonom. Jedan od njezinih prioriteta bilo je buđenje nacionalnog identiteta u književnosti. Julijana u svome djelu obuhvaća i Marijinu Mirjanu, Šimeka i ostale, a u njezinome se pripovijedanju može raspoznati osjećaj poštovanja, ugledanja i

divljenja prema Mariji Jurić Zagorki. Julijana je također ovim romanom ostavila vrlo upečatljiv trag u hrvatskoj suvremenoj književnosti jer je oživjela vrijednu hrvatsku kulturu te je uz to zasigurno potaknula "buđenje" čitatelja i društva općenito.

10. Literatura

- Abramović, M. (2016). Metafikcija u prozi Kurta Vonegata. *Anali Filološkog fakulteta*, 28(2), 161–183
- Biti, V. (1997). *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska
- Bouša, D. (2009). *Priručnik za interpretaciju književnog djela*. Zagreb: Školska knjiga
- Brozović, D. (2010). O kajkavštini. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, 43 (215) (5-6), 81-92
- Hadžić, F. (1998). *Anatomija smijeha*. Ljubljana: TISKARNA DAN, d.o.o.
- Jukić, T. (2003). Priče iz davnine: hrvatska historiografska metafikcija? U V. Biti i N. Ivić (ur.), *Prošla sadašnjost. Znakovi povijesti u Hrvatskoj* (128-157). Zagreb: Naklada MD
- Katnić-Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Budimpešta: Open Society Institute
- Kolar, M. (2019). Treba li nam dijalektalna književnost. *Artikulacije*, 5(9), 4-12
- Krapić, G. (2015). Likovi. Pribavljeno 10.8.2022. s adrese <http://knjizevnostzagamovce.blogspot.com/2015/04/likovi>.
- Lisac, J. (2012). Dijalektalna književnost zadarskoga područja u sklopu hrvatske literature. *Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, XL (1-2), 5-11
- Lizzul, I. (2016). Žensko pismo. Pribavljeno 9.8.2022. s adrese <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A457/datastream/PDF/view>
- Matanović, J. (2008). *Tko se boji lika još*. Zagreb: Profil International,
- Narančić-Kovač, S. (2013). Intertekstualnost "Šegrta Hlapića". U B. Majhut, S. Narančić-Kovač, S Lovrić-Kralj (ur.), *Od čudnovatog do čudesnog: 100 godina Čudnovatih zгода šegrta Hlapića* (63 – 88). Zagreb: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti
- Nemec, K. (1993). Postmodernizam i hrvatska književnost. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 23/24 (37-38-39), 259 - 267
- Novaković, N. (2020). *Funkcija humora u djelima Thomasa Pynchona*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada d.o.o.
- Peti, A. (1990). Ironija u dramaturgiji Antuna Šoljana. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 21 (34), 121-145
- Pogačnik, J. (2012). *Kombajn na književnom polju: (proze, pisci, pojave)*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk : Hrvatsko društvo pisaca,

- Propp, V. (1984). Problemi komike i smeha. Novi Sad: NIŠRO Dnevnik
- Solar, M. (1995). Laka i teška književnost. Zagreb: Matica hrvatska
- Solar, M. (2005). Teorija književnosti. Zagreb: Školska knjiga,
- Šicel, M. (1997). Hrvatska književnost 19. i 20. Stoljeća. Zagreb: Školska knjiga
- Škreb Z. i Stamać A. (1998). Uvod u književnost. Zagreb: NAKLADNI ZAVOD GLOBUS d.o.o.
- Vasilj, M. (2017). Pripovjedne tehnike u romanima Zvonimira Remete. Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 12 (17. - 18.), 114-140
- Vidan, I. (1986). Intertekstualnost u dramama Ive Brešana. Dani Hvarškoga kazališta, 12 (1), 158-176
- Vlajčić, A. (2011). Intertekstualnost u djelima Dubravke Ugrešić. Pribavljeno 15.7.2022 s adrese <https://core.ac.uk/download/pdf/11594944.pdf>
- Zlatar, A. (2004). Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti. Zagreb: Naklada Ljevak